

Posudek oponenta disertační práce Mgr. Michaely Schusové
“Přístupy k výuce dětí ze socio-kulturně slabého prostředí Francie a České republiky.
Fokus: žáci s OMJ”

předkládané v roce 2021 na Katedře pedagogiky Filozofické fakulty
Univerzity Karlovy v Praze

I. Stručná charakteristika práce

Předložená disertační práce řeší v podobě teoretické komparativní studie vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem, kdy se zaměřuje na vzdělávací systémy Francie a České republiky. Přes krátké entré na pomezí sociologie výchovy a inkluzivní pedagogiky (označeno jako teoretická část) věnuje značnou pozornost popisu vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem ve Francii (bere v potaz historické souvislosti, multikulturalismus a jeho přístupy, školskou praxi i vlastní zkušenosti autorky), v obdobné struktuře pak předkládá charakteristiku vzdělávání těchto žáků v ČR. Poté je představena výzkumná sonda, která byla zrealizována ve školách v ČR a zjišťovala praxi ve vzdělávání žáků se specifickými vzdělávacími potřebami, konkrétně pak žáků s odlišným mateřským jazykem, včetně podpory, které se jim ve vzdělávání dostává. Následuje část disertační práce věnovaná komparaci „školských legislativ“ obou zemí, tedy stěžejní část disertační práce, poté je závěr.

Práce o celkovém rozsahu 296 stran obsahuje kromě textu disertační práce seznam zkratk a slovníček pojmů, abstrakt, předmluvu, dále bibliografii a přílohy.

II. Stručné celkové zhodnocení práce

Předložená disertační práce je věnována tématu, které lze v českém prostředí označit za aktuální, doposud spíše méně řešené, teorie zde zřetelně zaostává za potřebami školské praxe. Podoba komparativní studie je dobře zvolena; lze konstatovat, že detailně zrealizované srovnání vždy přinese poučení a inspiraci a je jedním z předpokladů pro tvorbu nosných výstupů. Je zřejmé, že autorka usilovala o naprosté vyčerpání řešeného tématu, předkládá úctyhodné množství informací, které nahlíží a hodnotí jak v souvislostech „nastudovaných“, tak načerpaných „vlastní zkušeností“. Její zainteresovanost na tématu a potřebě jeho řešení byla zřejmě velkým hnacím motorem pro tvorbu předložené disertační práce, místy však text působí poněkud „frankofilně“ (jak v ladění textu, tak v prostoru, který autorka věnuje oběma komparovaným vzdělávacím systémům – francouzskému téměř o polovinu víc).

Práce je nadstandardní svým rozsahem - 235 stran (hustě psaného) textu vyžaduje od čtenáře značné soustředění; také je třeba proniknout do způsobu, jak je text koncipován. Autorčin styl je hutný, vytváří dlouhá členitá souvětí, intenzivně propojuje informace ze zdrojů s vlastními názory a zkušenostmi. Toto vše se autorka zřejmě snažila „ošetřit“ vysokou strukturovaností textu, mj. jeho intenzivním členěním na podkapitoly (dokonce až pětimístné členění, některé podkapitoly jsou v délce odstavce), využívání textu psaného kurzivou, poznámek pod čarou apod.

III. Podrobné zhodnocení práce a jejích jednotlivých aspektů

1. Struktura argumentace

Jak již bylo uvedeno, jedná se o práci rozsáhlou, obsahující značné množství textu. Velkou – a mnou samotnou dosud nezodpovězenou – otázkou zůstává, zda by textu neprospělo jeho obsahové zúžení a ostřejší zacílení. Je mi jasné, že autorka chtěla problematiku uchopit komplexně, skoro bych si dovolila říct, že až absolutně – především co se týče popisu francouzského vzdělávacího systému, kterému věnuje podstatně větší část textu (srov. kap. II a III). Pohybuje se ovšem na velmi tenké hraně toho, aby čtenáře od četby neodradila, a udržela jeho pozornost. Pokud mám však na tutéž situaci nahlédnout z opačné strany, podařilo se jí nashromáždit rozsáhlé množství zdrojů a materiálů, které zpracovává.

Autorka si pro svou disertační práci stanovuje cíle logické, formuluje je jak obecně, tak konkrétně, viz str. 15; jsou v souladu s celkovou koncepcí a textem práce. V zásadě lze konstatovat, že uvedené cíle v disertační práci postupně naplňuje, a dochází k výstupům, které si předsevzala – tedy nalézt to, co je ve francouzském prostředí funkční a osvědčené, a formulovat závěry/doporučení pro české prostředí. Domnívám se ovšem, že právě toto východisko („ráda bych ... nastínila možnou inspirativní linii pro české edukační prostředí, které zatím silné stránky v této doméně nevykazuje“, str. 15) je cítit v textu celé práce, a více či méně vědomě autorku při psaní textu „vedlo“. Je otázkou (spíše řečnickou), zda je reálné a fér od českého školství a české vzdělávací politiky – v kontextu fungování státu, společnosti, také v daném časovém horizontu – očekávat více; a zda ve srovnání s jakoukoli západní zemí (s dlouhou tradicí imigrace) to vlastně nebyl předem prohraný boj.

Těžiště práce je tvořeno kapitolami II, III a V. Jejich sepsání vyžadovalo od autorky poměrně specifické předpoklady a dispozice – nejen skvělou jazykovou vybavenost, praktické zkušenosti z obou komparovaných zemí, dovednost analytického myšlení, dobré systemizace, ale také značnou trpělivost. Argumentace autorky je přesvědčivá, místy je „přesvědčivá až příliš“ – toto subjektivní hodnocení však nemyslím zcela negativně, vnímám spíš potřebu autorky vysvětlit naléhavost daných jevů. Jsou ovšem pasáže v textu, kde argumentace není podložena skutečnými argumenty, a text obsahuje mnohé nepřesnosti, nepodložená tvrzení, snad až stereotypy – např. do značné míry rozporuji začátek kap. 19.11.2; kap. 19.12; odstavec věnovaný předškolnímu vzdělávání na str. 241. Jasnější, strukturovaná analýza dat (podpořená využitím odpovídajících metodologických nástrojů a postupů) by autorčiny závěry do značné míry objektivizovala. Patří k českým etnostereotypům domácí pohanět, cizí pochválit; ale právě takto by odborná práce vyznít neměla – a téměř povšechná kritika zavádění inkluze do českého školního prostředí, deklarovaná nekvalitní/nedostačující péče o žáky se SVP, neexistence/nekvalita učebních materiálů a diagnostických nástrojů je v textu zřídka podložena výzkumy či relevantními zdroji.

Do textu práce koncipované jako teoretická komparativní studie autorka vložila výzkumnou sondu přibližně o délce 19 stran (ne všechen tento prostor je však věnován popisu výzkumného šetření). Nejedná se o postup zcela obvyklý, ale chápu jej jako další z kroků zajišťujících komplexitu zpracování problému. Výzkumný vzorek je pestrý, složený z pedagogických pracovníků, rodičů i žáků; není rozsáhlý, ale vzhledem k tomu, že se nejedná o stěžejní část disertační práce, je dostačující. Autorka zvolila kvalitativní přístup, klade si vhodné výzkumné otázky, viz str. 181, 182. Hypotézy v kvalitativním výzkumu neformulujeme, neboť není možno statistickými postupy ověřit vztah mezi danými jevy. Jako výzkumné metody zvolila autorka pozorování, rozhovor a obsahovou analýzu dokumentů. Na základě analýzy dat – její postup blíže nespecifikuje – předkládá shrnutí, z nichž některá mají výrazně interpretativní charakter. Za velmi zajímavé a poučné zde považuji tzv. komentáře, které chápu jako relevantní výroky respondentů v jakési fázi analýzy dat (kódování?).

Uspořádání do tabulek jistě napomáhá vizualizaci, cesta k formulaci daných výroků mi z krátkého popisu metodologie není zcela zřejmá.

2. Formální úroveň práce

Jistou specifičnost posuzované práce z hlediska jazykového jsem již naznačila výše v části II. Jsem si vědoma, že se jedná o subjektivní posouzení „náročnosti čtení“ z hlediska výstavby textu. Stylisticky se text místy vymyká standardům odborného textu („vyskočilo na český zemský povrch“, „věc psaná na papíře“, „zůstává na papíře“), autorka používá hovorové výrazy („holt“, „být kolegy přímo zbožňován“), dopouští se překlepů („některým žáků“) či stylistických neobratností („v rámci inkluzivního rámce“). Opakovaně se autorka dopouští nepřesností v psaní jmen, a to i u autorů velmi známých (Matějček, Bernstein). V každém případě by textu prospěla jazyková korektura, která by odstranila i další nedostatky a nepřesnosti, především nejednotné zarovnání odstavců, nejednotné zarovnání stran, neuspořádané druhy a velikosti písma v názvech kapitol, různé označení výčtů (číslly, odrážkami, písmeny – někdy se vytrácí jejich postupnost, např. str. 194), případně roztříštěnost textu do mnoha krátkých podkapitol (např. na stranách 45 – 48, 141 aj.).

Za podstatnou považuji práci s odbornou terminologií v oboru Pedagogika. Zde se autorka dopouští mnoha nepřesností, a to jak v zaměňování pojmů, jejich nesprávném užívání v daném kontextu (dítě – žák – student; učit – vyučovat; studium dětí; předškolní péče – předškolní vzdělávání; mateřská škola – školka, rámcově vzdělávací program) či používání pojmů, které nejsou v českém prostředí operacionalizovány (snad je přejímá z francouzských zdrojů? Vnímá je jako synonyma nebo je významově odlišuje?, především socio-kulturně slabé prostředí, sociokulturně nepodnětné p., sociokulturně znevýhodňující p., sociokulturně odlišné p., prostředí socio-kulturně deprivativního charakteru; podpurný modus; integrované školství) či nepřesné užívání pojmu (žák se sociokulturním znevýhodněním – žák se sociálním znevýhodněním).

Autorka používá v textu mnoho cizích pojmenování, termínů a zkratk, vzhledem k charakteristice textu nebylo asi lze postupovat jinak. Na začátku disertační práce předkládá seznam zkratk, pro neznalé francouzštiny by pomohl i překlad názvů do češtiny. Využívá dále kurzivy a uvozovek, v jejich používání není zřejmě systém, obvykle označují pojmy, citace nebo něčím specifická vyjádření.

3. Práce s prameny či s materiálem

Autorka pracuje s bohatou zdrojovou základnou; vysoce cením, že využívá zdrojů v češtině, francouzštině a angličtině. S odkazováním na zdroje nakládá autorka dosti volně; tím, že s poznatky autorů poměrně intenzivně samostatně pracuje v rámci analýzy, syntézy, zhodnocení, komparace, obecně vsazování do kontextu a vyvozování závěrů, není vazba na původní zdroj tak úzká. Přesto by dle mého názoru bylo vhodné odkazovat zodpovědněji, především tam, kde autorka přímo odkazuje na autora či jeho dílo (příkladně str. 17 – 21) nebo v historicky zaměřených kapitolách (kap. 3.3, 3.4, 19.1).

Po prostudování seznamu zdrojů postrádám literaturu novějšího data, jak zahraniční, tak domácí. Z významných českých zdrojů se jedná mj. o práce V. Lechty, L. Zilchera a Z. Svobody, J. Michalíka (a širokého kolektivu v projektu Systémová podpora inkluzivního vzdělávání v ČR), Y. Kostecké, D. Hány aj. Hasmana, v širším kontextu pak P. Matějů, J. Strakové a A. Veselého. Ze zahraničních jsou pak i v českém prostředí známy práce M. Kohout-Diaz, v anglickém jazyce je literatury nepřeberné množství (namátkou A. Artiles, E. Kozleski a F.

Waitoller). Upozorňuji na nedodržení citační normy u internetových zdrojů, a na drobné nepřesnosti v citační normě u zdrojů tištěných.

Na druhou stranu v textu disertační práce získává český čtenář přístup k materiálům, které jsou pro něj velmi těžko dostupné, autorka je předkládá detailně, vysvětluje, doplňuje informace. Toto považuji jednoznačně za jeden z velkých přínosů disertační práce, a důvodů, proč bude v budoucnu vyhledávána.

4. Vlastní přínos

Vlastní přínos autorky k řešené problematice je zřejmý. Shromáždila obrovské množství primárních a sekundárních dat ze dvou komparovaných vzdělávacích systémů, zrealizovala poměrně zdařilou komparaci, i když ne vždy zcela metodologicky „čistou“. Předkládá shrnutí a závěry (str. 240 – 251), některé jsou dosti obecné či všeobecně známé - ačkoli v praxi ne vždy reflektované a realizované (např. využívání řízených volnočasových aktivit pro začlenění žáků s OMJ a rozvoj jejich znalostí vyučovacího jazyka, potřeba dostatečné časové dotace pro osvojení si jazyka). Pak lze text práce vnímat jako další naléhavý apel vycházející z dobré praxe jiné země. Mnohé lze chápat jako podněty pro závažná jednání na úrovni vzdělávací politiky státu, zřizovatelů škol, školských managementů, ale v konkrétní rovině samozřejmě mohou inspirovat pedagogické sbory i jednotlivé učitele. Stejně tak dobře může práce posloužit jako základ pro odborné statě.

IV. Dotazy k obhajobě

- Na základě znalostí a zkušeností, které máte, vyjádřete se k Bernsteinově teorii jazykových kódů v souvislosti se vzděláváním žáků s OMJ, případně ke kritice jeho díla.
- Text disertační práce vyznívá spíše kriticky v hodnocení zavádění inkluze v České republice. Vymezte to, co považujete za zdařilé, v praxi oceňované.
- Specifikujte rizika/úskalí, která by mohla vyvstat při implementaci opatření, která uvádíte na str. 246.
- V rámci realizace výzkumného šetření, provedla jste analýzu školních vzdělávacích programů daných škol ve vztahu ke vzdělávání žáků se specifickými vzdělávacími potřebami? Zabývala jste se souladem ŠVP a vzdělávací praxe dané školy?
- Objasněte koncepci textu práce, především ve vztahu k následujícím bodům:
 - délka a struktura kap. 19,
 - zařazení výzkumné sondy před kap. V,
 - velmi skromné teoretické ukotvení řešené problematiky, která by – vzhledem ke své transdisciplinaritě – uvítala právě naopak poctivé vsazení do systému věd.

V. Závěr

Ve svém posudku jsem obšírně popsala silné i slabé stránky disertační práce autorky Mgr. Michaely Schusové. Jedná se o práci poněkud neobvyklou, je třeba proniknout k podstatě textu; pak lze ocenit velký kus práce, který autorka odvedla; a nahlédnout jeho potenciál jak pro její další odbornou práci, tak pro jiné, na problematice zainteresované odborníky.

Předložená disertační práce splňuje požadavky kladené na disertační práci, a proto ji doporučuji k obhajobě a předběžně ji klasifikuji jako „prospěla“.

V Olomouci dne 15. 7. 2021

Jitka Plischke

PhDr. Jitka Plischke, Ph.D.
Ústav pedagogiky a sociálních studií
Pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci
Žižkovo nám. 5, 771 40 Olomouc
jitka.plischke@upol.cz